

Anna Bugała¹

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy
Instytut Badawczy, Warszawa

Stan i perspektywy rozwoju polskiego handlu zagranicznego owocami, warzywami i ich przetworami z Turcją

Status and Prospects of Development of Polish Foreign Trade in Fresh and Processed Fruits and Vegetables with Turkey

Synopsis. Turcja jest głównym partnerem handlowym Polski z rejonu Bliskiego Wschodu i Azji. Saldo handlu zagranicznego owocami, warzywami i ich przetworami pomiędzy Polską i Turcją w latach 2006-2014 było ujemne. Autor podejmuje próbę oceny stanu i perspektyw rozwoju krajowego handlu owocami, warzywami i ich przetworami z Turcją. Szczególną uwagę poświęca sytuacji i możliwościom rozwoju tureckiego sektora ogrodniczego w trakcie dążenia tego kraju do członkostwa w UE.

Słowa kluczowe: eksport, import, owoce, warzywa, przetwory owocowe i warzywne

Abstract. Turkey is Poland's main trading partner from Asia and the Middle East. From 2006-2014 the balance of Polish foreign trade in fruits, vegetables and their derivatives with Turkey was negative. The author undertakes an attempt to assess the situation and outlook of Polish trade in fresh and processed fruits and vegetables with Turkey, with particular focus on the situation and development possibilities of the Turkish horticultural sector on the path to EU accession.

Key words: export, import, fruits, vegetables, processed fruits and vegetables

Wprowadzenie

Turcja położona jest na dwóch kontynentach: azjatyckim (97% powierzchni) i europejskim. Blisko 50% obszaru zajmują użytki rolne (38,4 mln ha w 2013 r.). W 2014 r. Turcję zamieszkiwało ponad 77 mln ludzi (Rocznik Statystyczny..., 2015). Według prognoz ONZ, liczba ludności będzie systematycznie wzrastać i w 2030 r. wyniesie niemal 88 mln (World Population..., 2015).

Unia celna pomiędzy UE i Turcją została ustanowiona w grudniu 1995 r. Umowa o wolnym handlu dotyczy produktów przemysłowych i przetworzonych produktów rolnych. Nieprzetworzone artykuły rolne objęte są dodatkowymi porozumieniami (Przewodnik rynkowy..., 2008). Koncesje na produkty rolne są jednak stopniowo znoszone. Oficjalne negocjacje akcesyjne pomiędzy UE i Turcją rozpoczęły się w 2005 r. i przebiegają powoli. Turcja musi przejść pozytywnie przez 35 obszarów negocjacyjnych i uzyskać zgodę na członkostwo wszystkich państw należących do UE. Coraz częściej, zarówno w UE, jak i samej Turcji, podważana jest celowość kontynuacji tych negocjacji (Szkudlarek, 2012). Ewentualne przystąpienie Turcji do Unii Europejskiej stwarza dla obydwu stron ogromne możliwości, ale równocześnie budzi wiele obaw, np. ze względu na

¹ mgr, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa, e-mail: anna.bugala@ierigz.waw.pl

niestabilną sytuację polityczną, kwestie religijne, kulturowe i demograficzne. W samej Turcji panuje duży sceptycyzm, dotyczący członkostwa w UE, część społeczeństwa obawia się utraty narodowej i religijnej tożsamości ich kraju (Kujawa, 2011; Jurkowska, 2012).

Turcja uznawana jest za kraj samowystarczalny pod względem artykułów rolno-spożywczych. Dzięki korzystnym warunkom glebowym i klimatycznym rolnictwo i przemysł spożywczy należą do znaczących gałęzi tureckiej gospodarki i wykazują wysoki potencjał rozwojowy. Turecki sektor rolno-spożywczy jest atrakcyjny dla inwestorów zagranicznych, zwłaszcza branża mleczarstwa oraz przetwórstwa owoców i warzyw. Najważniejszymi atutami tego sektora jest szeroki wybór surowców, tania siła robocza, duży rynek wewnętrzny, dostęp do rynków Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Istotna jest również perspektywa akcesji Turcji do UE (Możliwości..., 2012).

Wiodącym działem tureckiego rolnictwa jest produkcja owoców i warzyw. Zbiory świeżych owoców w Turcji w latach 2012-2014 wynosiły średnio 17,8 mln ton, a świeżych warzyw 28,3 mln ton² (Turkish Statistical Institute). Produkcja świeżych warzyw w krajach UE wynosiła w tym okresie 61,6 mln ton, a owoców 37,4 mln ton. Łączna produkcja owoców i warzyw w Turcji była blisko 5-krotnie wyższa niż w Polsce (Rynek owoców i warzyw). Turcja jest światowym liderem w produkcji moreli, wiśni, orzechów laskowych oraz fig. Jest też dużym producentem arbuźów, melonów, winogron, truskawek, jabłek, owoców cytrusowych (głównie pomarańczy, cytryn i grejpfrutów), śliwek, oliwek, pomidorów, ogórków, bakłażanów i cebuli (Faostat).

W ostatnich latach w Turcji dynamicznie rozwijało się przetwórstwo owoców i warzyw, zwłaszcza produkcja mrożonek. Turcja produkuje przede wszystkim mrożone warzywa (paprykę i pomidory). Spośród owoców, do mrożenia trafiają głównie truskawki, wiśnie i czereśnie. Większość zakładów przetwórczych zajmujących się produkcją mrożonych owoców i warzyw dysponuje najnowszymi technologiami oraz posiada certyfikaty ISO i gwarancje jakości HACCP. Niemal 80% mrożonek przeznaczane jest na eksport, głównie do krajów UE. Istotne znaczenie ma produkcja suszonych warzyw (głównie pomidory, por, marchew, kukurydza, kalafior, dynia i czosnek) oraz soków i koncentratów owocowych (wytwarzanych przede wszystkim z jabłek, wiśni, brzoskwiń, pomarańczy, winogron, grejpfrutów, cytryn, truskawek i granatów). Prężnie rozwija się przetwórstwo pomidorów, a zwłaszcza przecieru pomidorowego (Analizy rynkowe).

Turcja jest głównym eksporterem produktów rolnych do Europy Wschodniej, krajów Bliskiego Wschodu i Północnej Afryki. Największym odbiorcą tureckich owoców i warzyw była Rosja. W latach 2012-2014 udział Rosji w tureckim eksporcie świeżych warzyw sięgał 53%, a owoców świeżych wynosił 16%³. Dużymi importerami świeżych owoców i warzyw z Turcji były także: Niemcy, Włochy, Ukraina, Bułgaria i Irak. Przetworzone owoce i warzywa Turcja eksportowała głównie do Niemiec, Wlk. Brytanii i Francji. Po wprowadzeniu przez Rosję embarga na tureckie owoce i warzywa, Turcja zaczęła poszukiwać nowych rynków zbytu, zwłaszcza wśród krajów Europy Środkowo-Wschodniej (Eastern..., 2016).

² W Turcji do owoców zaliczane są oliwki, zaś do warzyw melony i arbuzy.

³ Według wstępnych danych, po wprowadzeniu przez Federację Rosyjską w sierpniu 2014 r. embarga na przywóz produktów ogrodniczych z krajów UE, udział Turcji w dostawach owoców i warzyw był zdecydowanie wyższy. W grudniu 2015 r., w odpowiedzi na zestrzelenie samolotu bojowego, który naruszył turecką przestrzeń powietrzną, Rosja zastosowała embargo w imporcie większości owoców i warzyw pochodzących z Turcji. Rozporządzenie wprowadzające zakaz eksportu do Rosji weszło w życie 1 stycznia 2016 r.

Cel badań oraz materiały i metody

Celem opracowania jest przedstawienie stanu oraz próba oceny perspektyw polskiego handlu zagranicznego owocami, warzywami i ich przetworami z Turcją w najbliższych latach.

Analizę handlu przeprowadzono w oparciu o dane z baz Ministerstwa Finansów (MF) i Organizacji Narodów Zjednoczonych (UN Comtrade) oraz Tureckiego Instytutu Statystycznego (Turkstat). Źródłem informacji o sytuacji sektora rolno-spożywczego w Turcji były opracowania zamieszczone na stronach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi oraz Wydziału Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady RP w Ankarze.

W artykule wykorzystano metodę opisową i analizy porównawcze. Zbadano poziom i strukturę asortymentową eksportu i importu, a także saldo obrotów owocami, warzywami i ich przetworami. Ocenę zmienności eksportu i importu przeprowadzono przy pomocy średniorocznej dynamiki zmian, wykorzystując wzór:

$$r = \left(\sqrt[n-1]{\frac{K_n}{K_0}} - 1 \right) \cdot 100 \quad (1)$$

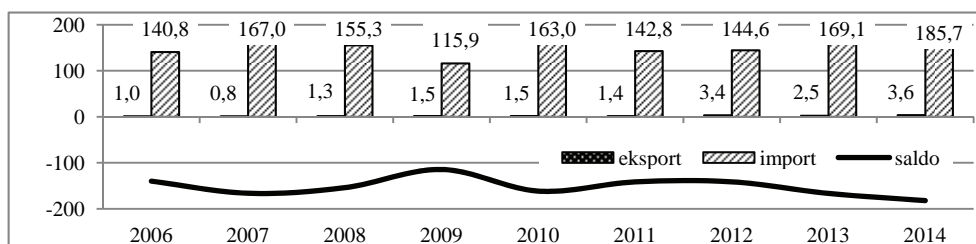
gdzie:

r – średnioroczne tempo zmian, K_0 – wartość cechy w okresie początkowym, K_n – wartość cechy w okresie końcowym, n – liczba okresów.

Zakres czasowy obejmuje lata 2006-2014, ze szczególnym uwzględnieniem podokresów 2006-2008 i 2012-2014.

Handel zagraniczny owocami, warzywami i ich przetworami pomiędzy Polską i Turcją

Saldo wymiany handlowej produktami ogrodnictwa pomiędzy Polską i Turcją w latach 2006-2014 było ujemne (rys. 1). Najniższe, na poziomie 182 mln USD, notowano w 2014 r. Średnioroczna dynamika wzrostu wartości eksportu owoców, warzyw i ich przetworów do Turcji w latach 2006-2014 wynosiła 17%, zaś importu 3,5%.

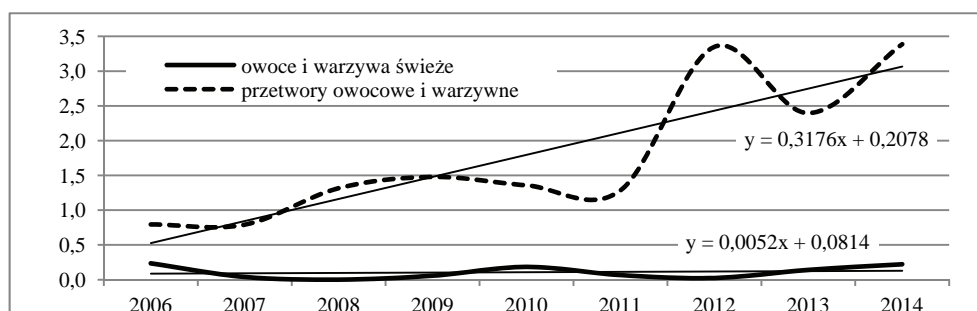
Rys. 1. Polski handel zagraniczny świeżymi i przetworzonymi owocami i warzywami z Turcją w latach 2006-2014 (mln USD)

Fig 1. Polish foreign trade in fruits and vegetables and their derivatives with Turkey over the period of 2006-2014 (million USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych Ministerstwo Finansów

Eksport

W całym rozpatrywanym okresie wartość eksportu świeżych owoców i warzyw do Turcji wahała się nieznacznie i w 2014 r. wynosiła 0,22 mln USD, wobec 0,24 mln USD w 2006 r. (rys. 2). Średnioroczna dynamika wzrostu wartości eksportu przetworów owocowych i warzywnych wynosiła 19,9% (0,3 mln USD rocznie w ujęciu bezwzględnym).

Rys. 2. Średnioroczna dynamika zmian eksportu owoców i warzyw świeżych oraz przetworów owocowych i warzywnych do Turcji w latach 2006-2014 (w mln USD)

Fig. 2. Annual average rate of changes in export of fruits and vegetables and their derivatives to Turkey over the period of 2006-14 (million USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych Ministerstwo Finansów.

Wartość polskiego eksportu świeżych i przetworzonych owoców i warzyw do Turcji w latach 2012-2014 wynosiła średnio 3,2 mln USD i była niemal 3-krotnie wyższa niż w okresie 2006-2008. Wolumen sprzedaży wzrósł 4,5-krotnie do 1,8 tys. ton (tab. 1) W eksporcie dominowały produkty przetworzone, których udział w łącznej wartości eksportu owoców i warzyw świeżych oraz ich przetworów wzrósł z 91% w latach 2006-2008 do 97% w okresie 2012-2014.

Tabela 1. Polski eksport owoców, warzyw i przetworów owocowych i warzywnych do Turcji w latach 2006-2014

Table 1 Polish export of fruits and vegetables and their derivatives to Turkey over the period of 2006-2014

Wyszczególnienie	tys. ton			mln USD		
	2006-08	2009-11	2012-14	2006-08	2009-11	2012-14
Owoce świeże	0,03	0,05	0,25	0,09	0,10	0,11
Warzywa świeże	0,00	0,00	0,03	0,00	0,01	0,02
Przetwory owocowe	0,28	0,48	0,53	0,61	1,06	1,25
- suszone mieszanki orzechów	0,00	0,03	0,14	0,00	0,11	0,59
- zagęszczony sok jabłkowy	0,02	0,02	0,27	0,06	0,02	0,32
Przetwory warzywne	0,14	0,26	0,95	0,36	0,32	1,79
- warzywa homogenizowane	0,10	0,01	0,40	0,28	0,03	1,06
RAZEM	0,45	0,79	1,75	1,06	1,48	3,17

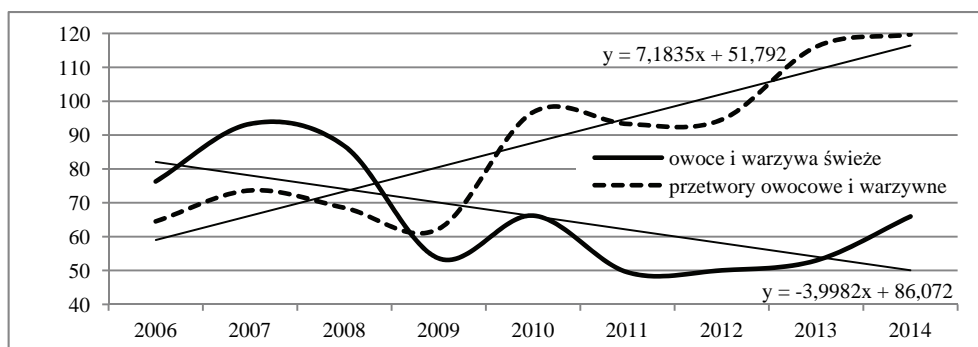
Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych Ministerstwo Finansów

W latach 2012-2014 w wartości sprzedaży na rynek turecki największy udział miały warzywa homogenizowane – 33% wartości eksportu, wobec 26% w latach 2006-2008. Udział suszonych mieszanek orzechów wynosił 19%, konserwowej kukurydzy 8%, a jabłek 3% (w okresie 2006-2008 Polska nie eksportowała tych produktów do Turcji). Zwiększył się udział zagęszczonego soku jabłkowego (z 6 do 10%), a obniżył pozostałych soków zagęszczonych (z 27 do 3%). Mniejszy był też udział mrożonek owocowych (spadek z 6 do 2%).

W latach 2012-2014 udział Turcji w łącznej wartości polskiego eksportu owoców, warzyw i ich przetworów wynosił 0,1%, wobec 0,05% w okresie 2006-2008. Barię dla wzrostu eksportu artykułów rolno-spożywczych do Turcji, w tym również owoców, warzyw i ich przetworów, jest wysoka ochrona celna i nietaryfowa (licencje, certyfikaty, oznakowania produktów). Szans zwiększenia sprzedaży upatrywać można w nawiązaniu współpracy eksporterów z dużymi sieciami handlowymi działającymi na terenie Turcji (Turcja. Przewodnik...2013).

Import

W okresie 2006-2014 import świeżych owoców i warzyw z Turcji charakteryzował się tendencją malejącą (średnio o 4,0 mln USD rocznie). Przywóz przetworów owocowych i warzywnych wykazywał natomiast tendencję wzrostową (rys. 3). Średnioroczna dynamika wzrostu importu wynosiła 8%, a w ujęciu bezwzględnym wartość importu przetworzonych owoców i warzyw wzrastała rocznie o 7,2 mln USD.

Rys. 3. Średnioroczna dynamika zmian importu owoców i warzyw świeżych oraz przetworów owocowych i warzywnych z Turcji w latach 2006-2014 (w mln USD)

Fig. 3. Annual average rate of changes in import of fruits and vegetables and their derivatives from Turkey over the period of 2006-14 (million USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych Ministerstwo Finansów

Polski import owoców, warzyw i ich przetworów z Turcji w latach 2012-2014 wyniósł 166,4 mln USD i był o 8% wyższy niż w okresie 2006-2008. Wolumen importu zwiększył się o 12% do 69,5 tys. ton (tab. 2).

W łącznej wartości przywozu świeżych i przetworzonych owoców i warzyw z Turcji dominowały przetworzone owoce, których udział zwiększył się z 45% w latach 2006-2008 do 68% w okresie 2012-2014. Wzrosło znaczenie warzyw świeżych (z 4 do 6%),

a zdecydowanie zmniejszyło się świeżych owoców (z 49 do 24%). Udział przetworów warzywnych pozostał na poziomie 2%.

Średni import owoców świeżych w rozpatrywanych okresach wynosił około 40 tys. ton, zaś wartość przywozu zmniejszyła się z 76 mln USD w latach 2006-2008 do 40,6 mln USD w okresie 2012-2014. Tak duży spadek wynikał ze zmniejszenia udziału orzechów laskowych w przywozie owoców świeżych (z 58 do 8%). Niższy był udział moreli i truskawek, a wyższy grejpfrutów, cytryn, winogron, arbuźów, mandarynek i pomarańczy. W latach 2012-2014 Turcja była największym dostawcą grejpfrutów na polski rynek oraz trzecim (po Hiszpanii i Argentynie) dostawcą cytryn.

Tabela 2. Polski import owoców, warzyw i przetworów owocowych i warzywnych z Turcji w latach 2006-2014
Table 2. Polish import of fruits and vegetables and their derivatives from Turkey over the period of 2006-2014

Wyszczególnienie	tys. ton			mln USD		
	2006-08	2009-11	2012-14	2006-08	2009-11	2012-14
Owoce świeże	39,88	40,04	39,84	75,99	38,80	40,58
grejpfruty	12,61	12,15	15,37	9,42	9,61	11,36
cytryny	10,52	18,70	12,19	11,70	16,79	12,86
orzechy laskowe	5,66	0,37	0,43	43,80	2,51	3,25
winogrona	3,37	2,88	3,37	3,53	3,03	3,73
arbuzy	3,76	1,22	2,94	1,70	0,68	1,57
Warzywa świeże	4,81	10,88	8,48	5,38	12,46	9,18
pomidory	2,85	7,19	5,07	3,91	9,59	6,62
pory	1,05	2,34	2,46	0,68	1,60	1,45
ogórki	0,51	0,93	0,77	0,51	0,96	0,92
Przetwory owocowe	14,52	22,71	19,52	69,96	86,32	113,37
owoce w puszkach	6,74	7,22	10,37	54,33	55,43	89,05
- mieszanki orzechów	6,74	7,22	10,37	54,33	55,43	89,05
owoce suszone	5,12	4,80	5,47	10,08	12,29	14,55
- suszone winogrona	2,68	2,89	3,15	4,10	5,18	6,57
- suszone morele	2,42	1,89	2,27	5,95	7,03	7,73
soki owocowe	2,21	10,12	3,03	3,89	16,75	7,29
- zagęszczony sok jabłkowy	2,15	9,31	2,38	3,78	14,25	4,11
mrożonki owocowe	0,28	0,37	0,40	0,49	0,76	0,91
Przetwory warzywne	3,12	2,66	1,70	3,04	2,98	3,31
susze warzywne	0,02	0,11	0,48	0,10	0,51	1,89
mrożonki warzywne	0,67	0,17	0,18	0,88	0,25	0,24
RAZEM	62,33	76,30	69,53	154,37	140,56	166,45

Źródło: opracowanie własne na podstawie niepublikowanych danych Ministerstwo Finansów

Import warzyw świeżych był o 77% wyższy niż w latach 2006-2008 i wynosił 8,5 tys. ton, zaś wartość przywozu zwiększyła się o 70% do poziomu 9,2 mln USD. W przywozie warzyw największe znaczenie miały pomidory, cebula i ogórki. W latach 2012-2014 Turcja (z udziałem 4% w łącznym wolumenie przywozu) była czwartym dostawcą pomidorów do

Polski (po Hiszpanii, Maroku, Holandii i Niemczech) oraz piątym dostawcą ogórków (po Hiszpanii, Niemczech, Holandii, Rumunii i Węgrzech). Tureckie pomidory i ogórki trafiają do Polski głównie w miesiącach zimowych – pomidory od grudnia do marca, zaś ogórki od listopada do lutego.

Największe znaczenie w polskim imporcie z Turcji miały mieszanki orzechów w puszkach, których przywóz wzrósł z 6,7 tys. ton w latach 2006-2008 do 10,3 tys. ton w okresie 2012-2014, a ich wartość była o 64% wyższa i wyniosła 88,6 mln USD. Import mieszanek orzechów w analizowanych podokresach stanowił odpowiednio 35 i 53% wartości oraz 10 i 15% ilości przywozu świeżych i przetworzonych owoców i warzyw z Turcji.

Wolumen importu owoców suszonych wzrósł o 8% do 5,5 tys. ton, a wartość przywozu, w rezultacie wyższych cen, zwiększyła się o 45% do 14,6 mln USD. Polska sprowadzała głównie suszone morele (wzrost udziału z 4 do 5% łącznej wartości importu świeżych i przetworzonych owoców i warzyw) i suszone winogrona (wzrost z 3 do 4%). Turcja jest drugim w świecie, po USA, producentem rodzynek i największym ich eksporterem. W dostawach do Polski Turcja zajmuje drugie miejsce po Iranie (udział Turcji wzrósł z 16% wolumenu importu w latach 2006-2008 do 22% w okresie 2012-2014, zaś Iranu spadł z 43 do 27%) (Comtrade).

Import soków owocowych wzrósł o 36% do 3 tys. ton. Udział soków owocowych w wartości przywozu produktów ogrodniczych z Turcji zwiększył się z 3 do 4% (najwyższy, na poziomie 17%, odnotowano w 2010 roku, w efekcie wysokiego importu koncentratu soku jabłkowego po niskich zbiorach jabłek w Polsce). Import przetworów warzywnych (głównie suszy i mrożonek) obniżył się z 3,1 do 1,7 tys. ton, a wartość ich przywozu, w wyniku wzrostu cen, zwiększyła się z o 9% do 3,3 mln USD.

Podsumowanie

Przewidywany wzrost liczby mieszkańców, perspektywa akcesji Turcji do UE oraz stopniowe znoszenie barier celnych dają szansę zwiększenia polskiego eksportu produktów ogrodniczych na rynek turecki.

Ze względu na samowystarczalność żywnościową oraz wzrost podaży na rynku krajowym po wprowadzeniu przez Rosję embarga na przywóz większości świeżych owoców i warzyw z Turcji, niewielkie są jednak możliwości zwiększenia polskiego eksportu świeżych owoców i warzyw. W strukturze spożycia żywności w Turcji dominują wprawdzie owoce i warzywa świeże (z udziałem około 23%), jednak są to przede wszystkim produkty krajowe. W najbliższych latach można spodziewać się jednak zmian wzorców konsumpcyjnych. Ponad 66% mieszkańców Turcji to osoby poniżej 40 roku życia, bardziej otwarte na wpływy europejskie. Prężny rozwój sieci handlowych na terenie Turcji może zadecydować o zwiększeniu eksportu przetworów owocowych i warzywnych (zwłaszcza warzyw homogenizowanych, mrożonek oraz koncentratu soku jabłkowego).

W najbliższych latach przypuszczać można, że utrzyma się tendencja wzrostu importu przetworów owocowych i warzywnych z Turcji (głównie orzechów w puszkach oraz suszy owocowych). Można również oczekiwać zwiększenia przywozu świeżych owoców i warzyw (przede wszystkim orzechów, owoców cytrusowych, pomidorów i ogórków), zwłaszcza w sytuacji przedłużenia zakazu eksportu tureckich owoców i warzyw do Rosji.

Import owoców, warzyw i ich przetworów z Turcji nie stanowi zagrożenia dla polskiego sektora ogrodniczego. Dotyczy on przede wszystkim produktów innych stref klimatycznych lub też stanowi uzupełnienie oferty w okresach niedoborów rodzimych towarów na rynku.

Literatura i źródła

- Analizy rynkowe. Sektor rolno-spożywczy. Opracowanie zamieszczone na stronie Wydziału Promocji Handlu i Inwestycji, Ambasady RP w Ankarze. Pobrane luty 2016 z: <https://turkey.trade.gov.pl/pl/turcja/analizy-rynkowe/146729,sektor-rolno-spozywczy.html>.
- Dane statystyczne Ministerstwa Finansów (MF) – dane niepublikowane.
- Eastern Europe able to replace Russia in Turkish fruit and vegetable exports (2016): Fruit Inform. Pobrane luty 2016 z: www.fruit-inform.com/en/news/169122.
- Jurkowska, B. (2012). Perspektywy przystąpienia Turcji do Unii Europejskiej: szanse i zagrożenia. Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego. Pobrane styczeń 2016 z: <http://hdl.handle.net/11089/1478>.
- Kujawa, K. (2011). Problemy na drodze Turcji do członkostwa w Unii Europejskiej czy rezygnacja z unijnych aspiracji. Sprawy międzynarodowe, nr 4, PISM, ss. 7-21, Warszawa.
- Możliwości eksportowe polskich artykułów rolno-żywnościowych na rynki wybranych krajów arabskich i Turcji (2012). Opracowanie przygotowane przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Pobrane styczeń 2016 z: www.minrol.gov.pl/pol/content/download/35419/197880/file/arabia.
- Nacewska-Twardowska, A. (2014). Zmiany w wymianie handlowej Polski produktami rolno-spożywczymi z krajami pozaunijnymi. Zeszyty Naukowe SGGW Problemy Rolnictwa Światowego, Tom 14, z. 2, 139-148.
- Przewodnik rynkowy dla przedsiębiorców. Turcja. (2008). Agencja Rozwoju przedsiębiorczości. Publikacja opracowana w ramach projektu „Wsparcie rozwoju polskiego eksportu”, finansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Pobrane luty 2016 z: www.een.sopot.pl/templates/422/files/file/Turcja_PARP_2008.pdf.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej (2015), GUS. Warszawa.
- Rynek owoców i warzyw. Stan i perspektywy (2006-2015). IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Szkudlarek, M. (2012). Turcja w Unii Europejskiej? Bilans korzyści i kosztów. Przegląd Strategiczny, nr 1, 253-272.
- Turcja. Przewodnik rynkowy dla przedsiębiorców (2013). Polsko-Turecka Izba Gospodarcza. Pobrane luty 2016 z: http://www.ptcoc.eu/file/uploads/12_09_2013-przewodnik-rynkowy.pdf.
- Turkish Statistical Institute, Crop Production 2007-2014. Pobrane luty 2016 z: <http://www.turkstat.gov.tr>.
- World Population Prospects. The 2015 revision (2015). United Nations, DESA, New York. Pobrane luty 2016 z: <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>.
- www.comtrade.un.com (Data odczytu: luty 2016).
- www.faostat.fao.org (Data odczytu: luty 2016).